

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Gulpúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. X

Mayo-Agosto 1957

Berriketan

Aita Plazido Mujika'k esan digu:

Nork eztaki gure artean Jesus'en Lagundiko Aita Plazido Mujika'ren berri? Nork eztu, batez ere, esku-arteaz aspaldidanik darabilen lan gogorraren aditzerik? Beragana jo dugu, bada, jakin-naiean eta eskua betean eman dizkigu eskatzen genizkion argitasunak. Orrialde auetara itzez-itzez aldatzea besterik eztugu egin.

—Bein ta berriro entzun ditugu antolatzen ari zeran erdal-euskal-iztegi orren berriak eta asko gera orrexen zai gaudenok. Esango al zeniguke zertan diran lanak?

—Bai! Alaxe da, ta norbaitek edo norbaitzuk zabalkunde ederra egin didate, nere iztegi orri buruz au ta ori ta bestea esanaz. Oraindik, ordea, amaigabeko iztegi au ain aguro ezagut-arazi bearrik etzegon. Zabalkunde orregatik, nere lan au bukatua ta agertzeko prest dagola, ta argitaratu dala ere uste izan dute askok. Amerika'tik beintzat lengo udaran ale batzuk eskatu zizkidaten.

Ona, itz gutxitan, zertan dagon nere iztegia. Irakurri-ala, esaera txanbeliñak eta itz ezezagunak kuadernoetan biltzeko oitura izan det aspaldidanik. Ortan asi nintzala badira 33 urte, Oraintsu arte, ordea, orain amabi urte arte, enun izan iztegi bat egiteko asmorik, itz eta esaera polit aiek buruz obeto ikastekoa baizik. Ori dala-ta, itz eta esaera polit aiek nun entzun edo irakurri nitun enun ipintzen kuadernoetan. Itz edo esaera bakoitza, ikasi arte, bein eta berriz idazten

nun... eta kito. Askotan gañera, buruz ikasi ondoren, autsi edo erre egiten nitun kuaderno aiek.

Orain amabi urte edo, jesulagun batzuk zirikatu ninduten, erdel-euskel-iztegi bat egin bear nula esan eta esanaz. Egia esan, enun nik orduan gogo aundirik lan ortarako, astirik enula ta olako aitzakiak emanaz... Alako batean, saio-antzean bezela, Aszetikari dagokion iztegia asi nun. *Perfección, obediencia, mortificación, contemplación*, e. a. euskeraz esateko batzutan bost eta sei itz asmatu ta aukeratu zirala ikustean, esan nun nik nere kolkorako: Onela oker goaz! Idea bate-rako sei itz berri nai ba'ditugu, ez degu bat bakarrik ere errian sar-tuko.

Bildu nun itz-mordo aundia ikusita, nere lagunak, berriz ere ta len baño areago, zirikatu ninduten, iztegi osoari ekiteko esanaz. Laguntza ere eskeñi zidaten jesulagun aiek, beraiek bilduta zeuzkaten itzak emanaz. Nere eginbear nagusiak ordea bestelakoak ziran-eta, nai ta nai ez, gaur artu ta biar utzi, arteka-marteka asi nintzan al nun txo-larte guzietan nere iztegi aundi ortarako gaiak biltzen. Ezer aurreratu gabeko tartea batzutan luzetxoak izan ziran, gañera: lau edo bost illabete iru aldiz, beste batean urte t'erdian enun ezertxo ere egin.

—Zenbat itzekoa izango da gutxi gora-bera?

—Gutxi gorabera ere, enuke esango zenbat itz diran, Txartelak irureun millatik gora dira (askoz gorago gañera), baña, jakiña, askotan itz berbera zortzi edo amar aldiz neukan bilduta txarteletan.

—Esango al zeniguke ea nola ari zeran iztegi ori moldatzen?

—Ara. Zitak laburtzearren, aztertu ditudan liburuei, bakoitzari zenbaki bat ematen diet. Adibidez: "vicios capitales—grña nagusiak 91, 1285." Lenengo 91 orrek ORIXE'ren Meza-liburua adierazten du, eta urrengo 1285 orrek orrialdea. Labur eta azkar idaztearren, oraingoz beintzat bide ori artu det. Arkitu-ala, itz guziak bildu ditut: ez ditut, ordea, guziak nere iztegian sartuko.

Txartelak pilla aundietan neuzkan eta, geroko lana erreztu naiean, abedeari jarraituaz zuzen ipiñi ondoren, paper aundietara aldatu nitun iru sailletan, ots, A'tik Z'raño iru sail dauzkat, guztira amar tomo lodi, ta orrialdetan berriz 15 millatik gora. Ez aztu, ordea! Eskuz aldatua dago ta, len esan bezela, itz asko zortzi ta amar aldiz agiri dira.

Zergatik ordea iru sail berezi? Lenengo saila osatu nunean, bes-terik gabe iztegia idatzi ta argitaratzeko asmoa izan nun. Gero, ordea, euskerazko beste liburu eder batzuk eskuratu zizkidaten, eta bigar-reen saila asi nun... eta geroago irugarrena era berean. Iru aldiz izan det, bada, bildu nitun itzekin iztegia osatzeko asmoa, ta nere asmo au lagun batzuei esan nielako-edo zabaldu zan nunbait len aitatu dizudan surmurra: alegia, nere iztegia egiña ta agertzeko prest neukala. Orain

da irugarren aldia ta oraingo ontan, Jauna lagun, nai ta nai ez bota bear det plazara nere morrosko au.

—Zein euskalki artu dezu oiñarrizat iztegirako?

—Euskalki guzietatik artzen ditut itzak, batez ere gipuzkeratik. Zeatzago esateko, gipuzkera osotua daukat begi-aurrean. Arazo ontan, gipuzkoar etziran askok ere gipuzkera osotu au aukeratu zuten gure literatura indarberritzeko. Iritzi ortaratzea bakarrik ere etzan gutxi, ta nere ustez beintzat zerbait geixeago ere lortu genun bide or-tan. *Orain berriz atzera egin eta beste bide bati ekitea, etzaiagu komeni.* Beti aurrera-atzeraka ibilli bear al degu, ba? Gure euskera maitearen egoera larria ikusiaz gero, nork usteko du ori? Euskeraren bitzta orain sendo ta tinkoa ba'litz, bide-aldatze orrek ez liguke ainbesteko bildurrik emango. Orain, ordea, daukagunari edo lortu degunari beint-zat *eutsi egin bear diogu.* "To be or not to be, that is the question": Shakespeare'k esandako itz auk euskerari buruz ere artu ditzakegu. Azkenaldi ontan gure euskera gaixoari bizia zurrustaka dijoakio, nork uka ori?

—Zein idazle, gaurko edo denbora bateko, iruditzen zaizu gidaririk zuzenena itz-kontuan?

—Zalantzik gabe, gure ORIXE aundia da nere ustez idazlerik onena, lengo ta gaurko euskal-idazle guzien gain. Au ain argi ta garbi aitortzean, ordea, ez diet nik ORIXE'ren itz eta esaera guziei berdin txalo egiten. Eta euskal-soroan lanean ari geranok oraifarte baño gei-ago irakurri bear genituke idazle onen liburuak, ori baita, askoren eta nere ustez ere bai, gure idazle guzien artean txapeldun. Erri xearen-tzat eta euskeraz gutxi irakurri dutenentzat ere, zerbait errexago ida-ziko ba'lu, askoz obe nere irtiziz.

—Itz zaar erabiliak ere agertzen al dira zure iztegian, erderati-koak izan arren?

—Bai noski! Eztabaida ontan ez nuke ibilli nai ez ezkerretik ez eskubitik, erdian baizik. Baño, jakiña, kale batean dijoanak, ezker-eskubiko espaloiak utzita autoen erdiko bidea artzen ba'du ere, alde bateko edo besteko espaloira geiago edo gutxiago urreratu diteke. Ta itz-kontu ontan neri ere olako zerbait gertatuko zait noski, askoren ustez. Eskubikoak esango didate: "Ezkerrera geiegitxo urre-ratzen zera"; eta eskubi aldera jo dedala, esango didate ezkerrekoak. Beraz, ezker-eskubitik sortuko zaizkit maiseatzailleak. Ortan nago ta guziei atsegin izatea, nere ustez, ezin diteken gauza da.

—Zer deritzazu gaur garbi ta mordollo-zaleen artean piztu dan eztabaidaz?

—Askok ez uste arren, euskerak (aspalditik, gero!) itz asko artu ditu bere inguruko izkuntzetatik. Guziak zapuztu nai dituztenak oker dabilta nere ustez. Itz oietatik asko nai-ta-naiezkoak ditugu ta ezin ditzakegu zokoratu. Nai-ta-naiezkoak ez izan arren, erderatiko beste

itz batzuk ere erabiltzea komeni dan gauza izan diteke. Beste ikuntza guzietan gertatzen dan bezela, gure euskera garbitu ta txunkuntzeko eskubidea ez liguke inork ukatu bear; baña lan ori astiro egin bear da ta ez dana batean. Idazleak, gidari baitira, beti erriaren *aurretik* joan bear dute, baña ez urrutiegi. Urrutiegi aurreratzen ba'gera, erriak nazka artuko digu ta ez digu jarraituko. Ontaz, bada, nai-ta-naiezko ta komeni diran itzei ez diegu muzin egin bear.

Beste askotan gertatzen danez, ordea, premirik gabe erderazko itzak (esate baterako, bentania, kaballua ta oien antzeko mordolokeriak, erri batzutan erabilliak izan arren) erabiltzea etzait ondo iruditzen, ta olako itzak nik bazterrean utziko ditut. Jaunari eskerrak, ez degu olako itzen bearrik.

—Ez ote dute arrazoi piskaren bat erdal-itzak, teknika-gaietan batez ere, lasai xamar artu bear genituzkela pentsatzen dutenak?

—Teknika-gaietan erderazko itzei atea orainarte baño geiago zabaldu bear diegu, ta ori euskeraren onerako. Gai oietan, bukaera zerbait aldatuz, gairerakoan berdintsuak dira itz asko Europa'ko izkuntza landu ta aberatsenetan. Alemanez ere, ain aberatsa izanik, teknika-gaietan batez ere, millaka itz artu dituzte lateratik eta gerkeratik. Batzutan alare alemanezko itz jatorrak sortzen dituzte sail ontan ere. Guk ere olako zerbait, komeni zaigun neurrian, egin bear genuke.

Noiz artuko edo sortuko ditugu, ordea, itz berriak teknika-gaietan eta bestetan ere? Ona emen nere iritzia:

a) Euskerazko itz berria euskaldunak kanpoko itza baño errexago ulertzen dutenean. Adibidez, *alfitófago*, *antropófago*, *cr^eófago*, *litófago*, *risófago* e.a. esan bearrean, *garagar-jale*, *giza-jale*, *aragi-jale*, *erro-jale*, e.a. esango genuke; eta olatsu egin bear litzake nere iritziz beste itz askotan ere. Kaiku aundienak ere ulertu ditzake euskerazko itz oiek; kanpoko beste itz "dotore" oiek erabiltzean, ordea, zer dioten ere ez dakite geienak.

b) Erri xeak itz berria zeoro ez ulertu arren, geiena beintzat edo ia guzia ulertzen ba'du, batez ere itz berria errian sartu ba'da, *euts' egin bear diogu* olako itzari. Len niona: ez degu ibilli bear beti *aurreratzeraka* ta irabazi degunari *eutsi egin bear diogu*. Adibidez, *teléfono* euskeraz *urrutizkin* esango nuke. Itz ori zerbait sartu zitzaigun, erri xeak gairera errex ulertzen ditu itz berri orren zati geienak. Olako itzei ez diegu ukatuko beren tokitxo gure iztegian.

c) Itz berriak ordea erriarentzat oso zaillak diranean, zokora botako ditut ta erderazkoa artu. Adibidez, *txauneskiña* (edo *txoneskiña*) esan bearrean, organua esango det inungo lotsarik gabe.

Beste izkuntzei, komeni zaien neurrian, itz berriak sortzeko eskubidea ez diegu ukatzen; zer dala-ta ukatu bear diegu eskubide ori gure euskerari? *Ferrocarril* esateko *burnibide* itz berria asmatu zunak, gaizki egin al zun? Nork du arrazoi: burnibidea dionak, ala *perrokarrilla*

edo *xemendeperra* esaten dunak? Jainkoaren izenean! Bota ditzagun zokora perro ta perra oiek, eta eutsi burnibideari!

Itz berri guziak erabat zokoratu nai lituketen oiek zorrotzeziak izan oi dira euskerazko itz berriak aztertzean, eta bestelako neurria dute beti gure itz berrientzat, beste izkuntzatakoak errex onartzen ba'dituzte ere. *Berezibilla* entzutean, parrez zion batek: "Zaldia ere berezibilla da, berez ibiltzen baita!" "Aizu —ta galdetu nion—. Zer esan nai du erderazko *automóvil* orrek? Berez mugitzen dala! Gizona ere berez (autoa baño berezago) mugitzen da ta ez diogu gizonari *automóvil* deitzen." Beste batek etzun ontzat artu nai *igoteko* itza, *ascensor* adierazteko. Zer dala-ta? Tresna ori *igoteko* ta *jeixteko* ere omen da. Bapo motell!!! Eta erderaz zergatik ez dezakegu *ascensor* (*descensor* ere ba'da, noski) eta euskeraz *igoteko* ez? Arrazoi oberik ezpa'lego, biak artu bear lirake dudarik gabe. Jaunak! Zergatik izan bear degu beste izkuntzetan baño zorrotzago, gure euskerari buruz? Ontaz gaiñera, *automóvil* ori, xinitrea edo manddoa dalako, ezta gure berezibilla bezin jatorra. Baña erderazko itz berri guziak, traketsenak izanda ere, ontzat artu bear dira, dirudinez, eta euskeraz jatorrenak ere zokora bota!

—Erdal-itz bat itzultzeko euskerak aberastasun geiegi duenean, nola uste dezu egin bear litzakeala aukeramenen literatur-euskeran naste andiegirik izan eztedin?

—Geiegikeriak beti dira kaltegarri, ta orixe gertatzen zaigu itz askotan. "Mariposa" euskeraz esateko itz geiegi ditugu: nik beintzat 140 edo bilduta badauzkat, askoren artean alde aundirik ezpa'dago ere. Nai ta nai ez, aukeratu egin bear dira batzuk: zabalduenak, ezagunenak, jatorrenak erabilliaz, ta ori euskeraren onerako.

—Noizko bukatuko ote dituzu iztegiaren presta-lanak?

—Gure baserritarrak egin oi duten bezela, galdera ortan beste galdera baten bidez erantzungo nizuke. Iztegi aundia nai al zenuke? Ala txikia? Ar zazu Espasa'ren tomo bat eta luze-zabalean olakoxe bat edo milla orrialdekin (or nunbait) izango da nere iztegia: erdel-euskal-iztegia.

Udara ontarako beste lan bat gaiñeratu ezpa'lidate, datorren urrilean-edo bukatuko nitukean presta-lan guziak eta onen ondoren asikotukean idaz-lana. Atzerapide orregatik, bada, Eguerritan gutxi gorabera asiko det lan ori. Ordurako beintzat garbi aldatuko ditut irugarren sailleko itz guziak. Igazko aukera ta txolarteak gero ere izango ba'nitu, bi urtetan bukatuko nuke idaz-lana. Baño, ba-dakizu, menpean bizi geranok, lenbizi ta aurren guri agindatuko lana egin bear degu; gero txolarteetan beste zerbait egiten saiatu bear.

—Erdal-euskal-iztegi baten premia aundia al dago?

—Bai orixe! Ta Azkue zanari bein baño geiagotan orixe berbera esan nion. Arek iru aldiz ekin zion lan orri; eta bigarreanean eta iru-

garreanean, len utzitako itzetik aurrera jaraitu bearrean, dana berriro asi zun. Etzegon nunbait lasai bere lengo lanekin. Lenengo aldiz kuaderno aundi bat atera zun, bere DVEF-en tankeran. Nazario Oleaga jaunaren etxean ikusi nun kuaderno ori ta Bruselas'en argitaratua dala uste det.

Bigarren saioa 1914'garren urtean edo egin zun eta dana berriz asita, *borceguí* itzeraño osatu zun. Bere azkeneko urtetan egin zun irugarren ekiñaldia: orain ere dana berriro asieratik eta, diotenez, G-raño idatzi. Irugarren au Euskaltzaindiak dauka eta nik ez det ikusi.

Premiazkoa degu Erdel-euskal-iztegi bat eta nere ustez lan luze xamarra txiki bat baño obe. Aita Bera ta L. Mendizabal'en iztegiak, askoren ustez eta nere iritziz ere bai, itz berri geiegi ditu, baña alaz guztiz ere iztegi orrek asko lagundu digu euskadunoi ta gerora ere lagundu dezaiguke. Itz berri geiegi ditulako ez diogu ukatu bear ondo merezi dun txaloa.

Nere ustez, orain batezere, iztegi aundiago bat bear genuke lenbizi. Uste ortan nagolako, ekin diot nere iztegi aundi oni. Aunditik txiki bat ateratzea ere errexago da gaiñera. Azkue'k berak bere DVEF iztegia argitaratu ondoren, erdel-euskal-iztegi ori bereala egin izan ba'lu, etzitun gero premirik gabe ainbeste itz berri asmatuko: bere iztegian zeuzkan aztuta itz zarrak eta jatorrak.

—Adituko zenduen, noski, Euskaltzaindiak nai duela norbaitek, len baño len, orrelako iztegi labur bat prestatzea? Zer iruditzen zaizu? Zure lanari zerbait kenduko ote lioke, zurea baño lenago agertzen ba'da?

—Jakiñaren gaiñean nago. Nerea erdel-euskerazkoa danez gero, euskal-erderazkoak ez dit kalterik egingo. Norbait erdel-euskerazkoa ere egiten ari dala entzunda nago. Azkeneko au, nerea bezela, aundi xamarra izango ba'litz, batek besteari kalte egingo lioke, noski. Bat txikia —sakelekoa edo— ta bestea aundia izanik, ez da izango ainbeste teko kalterik.

—Baretuko ote lituzke zertxobait erdal-euskal-iztegi batek itzei buruz gaur dabiltzan eztabaidak?

—Olako xextrak beti izan dira gure artean eta aurrerantzean ere izango ditugu eztabaidak. Guk beti lengo lepotik burua: buru aiña aburu. Alkarren artean beti aserre ta aurrera-atzeraka ibilli gabe, guziok batean lanari ekitea bear-bearrezko zaigu, gaur iñoiz baño areago.

—Zer iruditzen zaizkizu gaurko idazleak eta gaurko liburuak? Gure literaturak aurrerakada aundirik egin al du urte auetan?

—Berrogetamar urte auetan euskal-aldizkarietan agertu diran idazlanik ederrenak norbaitek aztertu ta bilduko ba'litu, lore-sorta zoragarria osatuko luke benetan. Egingo al du norbaitek lenbailen lan ori!

XX'garren mende ontan euskerak aurrerakada ona egin du eta,

gure artean ainbeste xextra ta eztabaida izan ezpa'genitu, askoz aundia-goak egingo zitukean noski, Beti aserre ta aldaketan ibilli bearrean, noiz batuko ote gera euskeltzale guziok, gure euskera maiteari *guziok batean beti aurrera* eragiñaz?

—Komeni ote da gaurko euskaltzaleak idazle zaarrak —Axular edo, eta gure artean Mendiburu, Agirre, Lardizabal eta antzekoak— irakurtzea?

—Idazle oietan gauza on asko ikasi ditezke, Erdi-aztuta dauzkagun itz eta esaera jatorrak arkitzen baitira oien liburuetan. Axular'en ugaritasuna ta bizitasuna, esate baterako, arrigarriak dira. Alare ordea pitxi eder askoren artean, erdel-kutsua darioten joskera nabar-menak geiegi ageri dira Axular'en liburuetan eta beste idazle batzue-netan ere bai. Ori dala-ta, euskeraz ikasten edo dakitena zerbait lan-tzen eta orrazten asi diranei ez diet nik sekula Axular emango, aurre-tik oar batzuk egin gabe beintzat. On baño kalte geiago egingo lieke olakoei. Euskel-ikasketan aurrera dabiltzanei ta euskeraz poliki idaz-ten dutenei askoz errexago emango nieke Axular. Ona ta txarra ondo bereizten dakitenak asko ikasi dezakete idazle oietan.

—Zer iruditzen zaizu EGAN?

—Gaur-egunean sekula baño aldizkari mardulagoak eta ederra-goak dauzkagu euskeraz: *Yakin, Euzko-Gogoa*, EGAN e. a. Ez dijoaz guziak bide batetik, agerian dago ori. Guzien artean EGAN da nere gogorako onena ta atsegiñena. Moncayo'pean bizi geran euskaldun guziok pozik irakurtzen degu, eta aldizkari eder au noiz iritxiko zaigun irrika ta zai-zai egoten gera, eta ortik jakiten ditugu euske-rari dagozkion zenbait berri on.

—Zerbait aldatzeak —kentzeak edo eransteak— onik egingo lio-ke zure ustez?

—Edozer gauza obetu genezake mundu ontan, baño neri etzait orain ezer gogoratzen. Aldizkaria gero ta osoago ta ederrago dator. Bakar-bakarrik, EGAN gure errietan geiago zabaldu bear litzakela uste det. Zinkurin au beste norbaiti ere entzun izan diot.

Eskerrak eman nai dizkiogu biotz-biotzez Aita Mujika'ri gure galdera ugariei, aurreragoko egitekoak utzirik, erantzuteko astia arkitu duelako. Gure irakurleak ere, eztegu zalantzarik, eskerrak eman-go dizkiote. Berri onak eta iritzi argiak eskeintzen dizkigu, izan ere. Eta, Aita Mujika'ren itzak dauden daudenean orrialde oetara alda-tzea besterik egin ezpadegu ere, betiko izena ipintzen degu azpian, oitura ez galtzeagatik edo.

ADISKIDE BERRI